

AUTORSKÝ ZÁKON – část II.

Právní úprava ochrany databází

JUDr. Dagmar Hartmanová

I. Úvod

Právní úprava ochrany databází v zákoně č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změnách některých zákonů (dále jen „autorský zákon“ nebo „AZ“) vychází z právní úpravy v Evropských společenstvích, konkrétně z ustanovení *Směrnice 96/9/ES Evropského parlamentu a Rady ze dne 11. března 1996 o právní ochraně databází* (dále jen „směrnice“). Směrnice má velmi přehlednou strukturu; obsahuje čtyři části:

- a) základní definice pojmu databáze a odlišení od počítačového programu,
- b) vymezení těch databází, které jsou chráněny autorským právem včetně rozsahu této ochrany a výjimek z ní,
- c) vymezení těch databází, které jsou chráněny tzv. právem sui generis (zvláštním právem pořizovatele databáze) včetně doby ochrany, rozsahu ochrany a výjimek z ní,
- d) společná, přechodná a závěrečná ustanovení.

Do autorského zákona byla jednotlivá ustanovení směrnice převzata tak, aby zapadla do systému zákona, tedy do příslušných hlav a oddílů, takže právní úprava týkající se ochrany databází není v zákoně „pohromadě“ a je proto poměrně nepřehledná. V dalším textu bych právě z důvodu přehlednosti použila systematiky směrnice.

II. Vymezení pojmu databáze

V ustanovení § 88 odst. 1 AZ je databáze (obecně) definována jako soubor nezávislých děl, údajů nebo jiných prvků, systematicky nebo metodicky uspořádaných a individuálně přístupných elektronickými nebo jinými prostředky, bez ohledu na formu jejich vyjádření. Databáze je tedy nejen souborem autorských děl nebo údajů, ale i jakýchkoli hmotných (hmatatelných) věcí za předpokladu, že jsou uspořádány a že jsou přístupné, byť třeba mechanickými prostředky. Sběrka fotografií splňuje pojmové znaky databáze, pokud jsou fotografie uspořádány (např. v albech) a jsou přístupné listováním v nich. Pokud jsou fotografie rozházené v krabici, pak chybí znak uspořádání a takováto „sbírka“ nesplňuje pojmové znaky databáze. Databází je například i osobní telefonní seznam, neboť je souborem údajů (jmen a telefonních čísel) abecedně (tedy systematicky) uspořádaných a přístupných pouhým listováním (tedy mechanickými prostředky).

Největší, řekněme hospodářský význam mají v současné době jistě elektronické databáze, tedy zejména elek-

tronické rejstříky z různých oblastí lidských činností. Právě u elektronických databází nebývá úplně jasné odlišení samotné databáze od počítačového programu, který databázi „obsluhuje“, tedy umožňuje vyhledávání v databázi, popřípadě ukládání nových záznamů, a to zejména s ohledem na to, že databázi nelze bez počítačového programu vůbec užívat. Jedná se ale o dva samostatné nehmotné statky, které jsou schopny samostatného užití. Pro každý z nich se posuzuje „schopnost“ být předmětem ochrany podle autorského zákona samostatně. Neboli, pokud se jedná o databázi, která není ani předmětem autorskopravní ochrany ani předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze, může být předmětem autorskopravní ochrany počítačový program, který databázi obsluhuje. Z jakékoliv ochrany jsou vyloučeny tzv. úřední databáze, zejména veřejné rejstříky, tedy obchodní rejstřík, registr ekonomických subjektů, sbírka zákonů apod. Každou takovou databázi v elektronické podobě musí doprovázet počítačový program, který v ní vyhledává. Příslušný CD-ROM pak obsahuje rozmnoženinu databáze a počítačového programu. Pořizováním rozmnoženin takového CD-ROMu dochází pak nejen k oprávněnému rozmnožování „volné“ databáze, ale i k rozmnožování počítačového programu, které je bez souhlasu oprávněného nositele autorského práva k němu užitím neoprávněným.

Autorský zákon stanoví, které databáze (v obecném vymezení) jsou díly soubornými, tedy předmětem ochrany podle práva autorského, a které databáze jsou předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze. Tedy vlastně v množině databází vymezuje jednak podmnožinu souborných děl a jednak podmnožinu databází, které jsou předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze. V konkrétním případě pak databáze buď:

- a) není předmětem ani práva autorského ani zvláštního práva pořizovatele databáze (tedy nepodléhá ochraně podle autorského zákona vůbec) nebo
- b) je (pouze) předmětem práva autorského, tedy souborným dílem nebo
- c) je (pouze) předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze nebo
- d) je předmětem jak práva autorského (tedy dílem souborným), tak zvláštního práva pořizovatele databáze.

III. Autorskopravní ochrana databází

Právní úprava obsažená ve „starém“ autorském zákoně, v ustanovení § 4 odst. 1 zákona č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů definovala souborná díla jako sborníky, časopisy, pásma, výstavy a jiná díla souborná, je-li jejich uspořádání výsledkem tvůrčí činnosti autora. Souborná díla byla tedy vymezena (stejně jako v článku 2 odst. 5 **Revidované úmluvy Bernské**) jako takové soubory, v nichž jsou tvůrčím způsobem uspořádána vždy alespoň nějaká díla a dále popřípadě i jiné předměty, které povahu autorského díla nemají. Přitom tvůrčí uspořádání pouze předmětů, které nemají povahu autorského díla, bylo samostatným autorským dílem ve smyslu ustanovení § 2

odst. 1 „starého“ autorského zákona, ale nikoliv dílem souborným ve smyslu jeho ustanovení § 4 odst. 1. Tato právní úprava tedy zcela v souladu s ustanovením čl. 10 odst. 2 **Dohody o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví** (TRIPS), které stanoví, že „sestavování údajů nebo jiných materiálů, ať schopné zpracování počítačem nebo v jiné formě, které buď z důvodu výběru nebo uspořádání jejich obsahu představují duševní výtvar, bude chráněno jako takové,“ poskytovala autorskopravní ochranu souborům, ať už v nich byla tvůrčím způsobem uspořádána díla nebo pouze jiné předměty s tím, že jen v případě prvním se jednalo o souborná díla.

Podle současného autorského zákona je souborným dílem (a tedy předmětem práva autorského) databáze, která je způsobem výběru nebo uspořádáním obsahu jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora (§ 2 odst. 5 AZ), nebo která je alespoň původní v tom smyslu, že je autorovým vlastním duševním výtvozem (§ 2 odst. 2 AZ). Citované ustanovení obsahuje i příkladný výčet databází, které jsou soubornými díly, konkrétně a tradičně tedy časopis, encyklopedie, antologie, pásmo a výstava. Autorský zákon tak oproti předchozí právní úpravě jednak zahrnuje pod pojem souborné dílo všechny „tvůrčí databáze“ a jednak rozšiřuje autorskopravní ochranu i na soubory, které nejsou jedinečné ale pouze původní.

Autorskopravní ochrana databází je ochranou „způsobu výběru nebo uspořádání obsahu“ souboru, tedy jeho struktury. Autorovi takového výběru nebo uspořádání žádná práva k autorským dílům, popř. jiným prvkům samotným zařazením do souboru nevznikají. Užití souborného díla je vždy užitím i jednotlivých děl do souboru zařazených. Tradičním souborným dílem je např. časopis, který je tvůrčí jak způsobem výběru jednotlivých článků a fotografií, tak i uspořádáním obsahu třeba do různých rubrik. Vydavatel, pro něhož šéfredaktor ke splnění povinnosti vyplývající z pracovního poměru tvůrčím způsobem vybral a uspořádal články a fotografie, je oprávněn s těmito články a fotografiemi nakládat pouze v rozsahu, v jakém mu autoři těchto děl oprávnění k užití poskytli. Pokud autoři vydavateli poskytli pouze svolení zařadit jejich dílo do souboru a vydat jej tiskem, není vydavatel oprávněn zpřístupňovat časopis prostřednictvím internetu ani v elektronické podobě na CD-ROM, natož udělovat třetím osobám oprávnění k takovému šíření.

Podmínky tvůrčího způsobu výběru a uspořádání obsahu, které určují stavbu souborného díla, jsou dány alternativně. To znamená, že stačí splnění alespoň jedné podmínky, aby databáze byla dílem souborným. Například u encyklopedií (alespoň těch tištěných) může být tvůrčí pouze způsob výběru hesel (sestavění hesláře), neboť uspořádání obsahu je vždy abecední, tedy zásadně netvůrčí. Naopak pro některé databáze je určující, že obsahují vše z dané množiny, například soubor platných právních předpisů, ale tvůrčí je uspořádání do celků tematických.

Autorem díla souborného jako celku je fyzická osoba, která je tvůrčím způsobem vybrala nebo uspořádala (§ 5 odst. 2 AZ). Pro souborná díla je velmi obvyklé, že vznikají jako díla zaměstnanecká, tedy ke splnění povinností

vyplývajících z pracovního nebo jiného obdobného poměru. Ustanovení § 58 odst. 1 AZ pak stanoví, že v případě těchto děl, není-li sjednáno jinak, vykonává zaměstnavatel svým jménem a na svůj účet autorova (uspořadatelova) majetková autorská práva k (zde) soubornému dílu. Zjednodušeně řečeno, je to zaměstnavatel, kdo nakládá s dílem a poskytuje třetím osobám svolení k nakládání s dílem.

Autorský zákon zavádí pro souborná díla (zcela v souladu s ustanoveními směrnice) v některých případech zvláštní režim:

1. Ve svém již zmíněném ustanovení § 2 odst. 2 stanoví fikci, že za předmět práva autorského se považuje databáze, která je původní v tom smyslu, že je autorovým vlastním duševním výtvozem. Jinak totiž obecně platí (podle ustanovení § 2 odst. 1 AZ), že předmět práva autorského (dílo) musí být „jedinečným“ výsledkem tvůrčí činnosti autora.
2. Ustanovení § 30 odst. 1 AZ stanoví nevyvratitelnou právní domněnku, že se za užití díla nepovažuje užití pro osobní potřebu s tím, že toto ustanovení neplatí (mimo jiné) pro zhotovení rozmnoženiny elektronické databáze neboli souborného díla v elektronické podobě. Jinými slovy zhotovení rozmnoženiny souborného díla v elektronické podobě (i pro osobní potřebu) podléhá vždy souhlasu nositele práva, tedy není tzv. volným užitím. [Stejný režim upravovala ve svém ustanovení § 15 odst. 2 písm. a) předchozí právní úprava (stejně jako platný autorský zákon v citovaném ustanovení) pro počítačové programy.]
3. Ustanovení § 36 AZ (Omezení práva autorského k dílu soubornému) stanoví, že do práva autorského k dílu soubornému nezasahuje oprávněný uživatel souborného díla, užívá-li takové dílo za účelem přístupu k jeho obsahu a pro běžné využívání jeho obsahu. Oprávněným uživatelem se v tomto případě však rozumí ten, komu je souborné dílo zpřístupněno, a nikoli ten, kdo jej zpřístupňuje (jak je obecně pojem uživatel chápán). Citované ustanovení je tedy nutné vykládat tak, že pokud nositel práva zpřístupní souborné dílo, ať už pomocí online služby nebo prodejem jeho rozmnoženin, musí mít ten, komu bylo souborné dílo takto zpřístupněno, možnost souborné dílo využívat k účelům a způsobem sjednaným ve smlouvě, i když takové využívání nezbytně vyžaduje výkon jinak vyhrazených jednání, tedy jednání, která vyžadují souhlas nositele práva (viz recitál 34 směrnice).
4. Ustanovení § 58 odst. 7 AZ stanoví nevyvratitelnou právní domněnku, že souborné dílo se považuje za zaměstnanecké dílo (§ 58 odst. 1 AZ) i tehdy, bylo-li vytvořeno na objednávku. To mimo jiné znamená, že není-li sjednáno jinak, vykonává objednatel majetková práva k takovému soubornému dílu.

IV. Zvláštní právo pořizovatele databáze

Podle ustanovení § 1 písm. c) autorského zákona jeho první část hlava třetí obsahuje předchozí právní úpravě zcela neznámé zvláštní právo pořizovatele k jím pořízené

databázi. Toto právo není systematicky zařazeno ani do práv souvisejících s právem autorským a tvoří tak samostatné majetkové právo upravené v autorském zákoně. Předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze je databáze, která představuje kvalitativně nebo kvantitativně podstatný vklad k pořízení, ověření nebo předvedení jejího obsahu, bez ohledu na to, zda databáze nebo její obsah jsou předmětem autorskoprávní nebo jiné ochrany [§ 88 odst. 1 (věta druhá) AZ]. Vymezení je trochu krkolomné, nicméně podstatnou částí definice je „podstatný vklad“ do databáze. Pořizovatelem databáze je fyzická nebo právnická osoba, která na svou odpovědnost pořídí databázi, nebo pro kterou tak z jejího podnětu učiní jiná osoba (§ 89 AZ). Shora uvedené naznačuje, že právo pořizovatele databáze má chránit investici do databáze a pořizovatelem databáze je ten, kdo nese náklady na její pořízení.

Obsahem zvláštního práva pořizovatele databáze je právo na vytěžování a zužitkování, a to celého obsahu databáze nebo její kvalitativně nebo kvantitativně podstatné části, a právo udělit jinému oprávnění k výkonu tohoto práva (§ 90 odst. 1 AZ). Vytěžování je pak definováno jako trvalý nebo dočasný prepis celého obsahu databáze nebo jeho podstatné části na jiný podklad, a to jakýmkoli prostředky nebo jakýmkoli způsobem (§ 90 odst. 2 AZ), tedy tak, že v podstatě odpovídá autorskoprávnímu pojmu rozmnožování (§ 13 AZ). Zužitkování je definováno jako jakýkoli způsob zpřístupnění celého obsahu databáze nebo jeho podstatné části, a to rozšiřováním rozmnožením, pronájmem, spojením online nebo jinými způsoby přenosu (§ 90 odst. 3 AZ), tedy v podstatě jako zpřístupňování obsahu databáze v hmotné i nehmotné podobě s tím, že půjčování (§ 16 AZ) originálu nebo rozmnoženiny databáze zužitkováním není. Právo pořizovatele databáze tak poskytuje ochranu obsahu databáze na rozdíl od autorskoprávní ochrany, která poskytuje ochranu tvůrčího výběru či uspořádání.

Zvláštní právo pořizovatele databáze trvá 15 let od pořízení databáze. Je-li však v této době databáze zpřístupněna, zaniká zvláštní právo pořizovatele databáze za 15 let od prvního takového zpřístupnění (§ 93 AZ). Doba trvání se podle obecného pravidla v ustanovení § 27 odst. 7 AZ počítá vždy od prvního dne roku následujícího po roce, v němž došlo k události rozhodné pro její počítání (§ 94 AZ).

Účelem zavedení zvláštního práva pořizovatele databáze je čistě ochrana investice zdrojů lidských, technických i finančních. Každý nový kvalitativně nebo kvantitativně podstatný vklad do takové databáze spočívající v doplnění, zkrácení či jiných úpravách znamená další investici hodnou ochrany, a proto autorský zákon přiznává databázi, do níž bylo dále investováno, samostatnou ochrannou dobu (§ 88 odst. 2 AZ). Novou investicí tak vzniká nový předmět ochrany zvláštního práva pořizovatele databáze. Neboli po každé aktualizaci databáze, tedy pokud je pro aktualizaci nutný podstatný vklad, běží pro příslušnou verzi databáze samostatná doba ochrany.

Obdobně jako u práva autorského k soubornému dílu je pro právo pořizovatele databáze stanoveno speciální

ustanovení o omezení tohoto práva ve prospěch oprávněného uživatele s tím, že pro pojem oprávněný uživatel platí obdobně, co bylo řečeno výše k ustanovení § 36 AZ. Podle ustanovení § 91 AZ tak do práva pořizovatele databáze, která byla zpřístupněna veřejnosti, nezasahuje oprávněný uživatel, který vytěžuje nebo zužitkovává kvalitativně nebo kvantitativně nepodstatné části obsahu databáze nebo její části, a to k jakémukoli účelu, za podmínky, že tento uživatel databázi užívá běžně a přiměřeně, nikoli systematicky či opakovaně, a bez újmy oprávněných zájmů pořizovatele databáze, a že nezpůsobuje újmu autorovi ani nositeli práv souvisejících s právem autorským k dílům nebo jiným předmětům ochrany obsaženým v databázi.

Do práva pořizovatele jím zpřístupněné databáze též nezasahuje oprávněný uživatel, který vytěžuje nebo zužitkovává podstatnou část obsahu databáze pro svou osobní potřebu (s výjimkou vytěžování elektronické databáze), pro účely vědecké nebo vyučovací, uvede-li pramen, v rozsahu odůvodněném sledovaným nevýdělečným účelem nebo pro účely veřejné bezpečnosti nebo správního či soudního řízení (§ 92 AZ). Zde se vládní návrh odchyluje od úpravy obsažené v ustanovení čl. 9 směrnice, které upravuje pro členské státy opci ke stanovení výjimek ze zvláštního práva pořizovatele databáze. Citované ustanovení směrnice totiž připouští jako výjimku pouze vytěžování (tedy rozmnožování) pro osobní potřebu i pro účely vědecké a vyučovací, ale nikoliv už zužitkování (zpřístupňování) k těmto účelům.

Ochrana podle první části hlavy třetí autorského zákona se nevztahuje na tzv. úřední databázi, kterou je zejména veřejně přístupný rejstřík, jakož i sbírky jeho listin [§ 94, § 3 písm. a) AZ].

Vzhledem k tomu, že zvláštní právo pořizovatele databáze je v našem právním řádu novinkou, stanoví přechodné ustanovení § 106 odst. 6 autorského zákona, že předmětem tohoto práva jsou i databáze (§ 88 AZ), které byly pořizeny „účinností tohoto zákona“ (tedy 1. prosincem 2000) avšak nejdříve 15 let před tímto datem. K databázím podle ustanovení § 88 odst. 1 věta druhá AZ, které byly pořizeny po 1. prosinci 1985, tak vzniká na zbývající dobu zvláštní právo pořizovatele databáze.

Užití databází v knihovnách

Pro režimy užití databází v knihovnách platí, co bylo řečeno v předcházející části obecně k užití autorských děl. Režim bezúplatné zákonné licence, tedy užití, kdy zákon výslovně stanoví, že svolení k užití od autora (nebo jiného nositele práva) se nevyžaduje a zároveň takové užití nepodléhá povinnosti platit odměnu, je upraven pouze v ustanovení § 37 odst. 1 AZ (rozmnoženiny pro archivní a konzervační účely) a § 38 odst. 1 AZ (půjčování originálů či rozmnoženin vydaných děl). V případě zvláštního práva pořizovatele databáze není půjčování vůbec jejím užitím (zužitkováním). Půjčovat databáze může knihovna tedy zcela volně. Ale půjčování znamená zpřístupňování v hmotné podobě. To znamená v případě elektronických databází, že aby knihovna byla v režimu volném, musela

by uživateli (čtenáři) poskytnout hmotnou rozmnoženinu elektronické databáze (tedy CD-ROM) s tím, že uživatel by databázi vložil do počítače umístěného zřejmě v budově knihovny. Není třeba jistě zdůrazňovat, že se jedná o dost nepraktický způsob zpřístupňování, a to zejména pro knihovnu. Ale už vložení databáze do serveru intranetu knihovny a její zpřístupňování vnitřní sítí knihovny je užitím podle ustanovení § 18 odst. 2 AZ, tedy užitím podléhajícím souhlasu autora (popř. jiného nositele práva).

Dne 9. dubna 2001 byla v Evropských společenstvích „konečně“ přijata *Směrnice Evropského parlamentu a Rady o harmonizaci některých aspektů autorského práva a práv souvisejících s právem autorským v informační společnosti*. Její ustanovení článku 5 odst. 3 písmeno o) stanoví, že členské státy mohou poskytnout výjimky nebo omezení práva na rozmnožování a sdělování veřejnosti pro účely výzkumu nebo soukromého studia v případě užití zpřístupňováním díla nebo jiného předmětu ochrany způsobem, že kdokoli může mít k němu přístup na místě a v čase podle své vlastní volby zejména počítačovou sítí, individuálním osobám vyhrazenými terminály (ve smyslu koncový bod počítačové sítě – neboli offline přístup) v případě zařízení jako jsou veřejně přístupné knihovny, vzdělávací zařízení nebo muzea či archivy, bez ohledu na nákupní nebo licenční podmínky vztahující se k jejich sbírkám. Toto ustanovení umožňuje zákonodárcům členských států upravit pro knihovny a obdobná zařízení bezúplatnou zákonnou licenci pro rozmnožování a následné zpřístupňování autorských děl a jiných předmětů ochrany, tedy zejména databázi prostřednictvím terminálů napojených na vnitřní síť knihovny.

Jedná se o možnost, kterou by nepochybně český zákonodárce měl využít při nejbližší novelizaci autorského zákona, neboť by se tím zjednodušilo právě užití elektronických databází v knihovnách. Je však potřeba zdůraznit, že výše uvedené ustanovení se dotkne pouze těch databází, které má knihovna k dispozici v hmotné podobě. V případě, kdy knihovna získá pouze online přístup (navíc s přístupovým heslem a z konkrétní IP adresy) do databáze umístěné na cizích serverech mimo budovu knihovny, je výše uvedené ustanovení nepoužitelné.

Pokud se týká online zpřístupňování databází čtenářům v sítích, které přesahují hranice budovy knihovny, je a nepochybně bude vždy podléhat souhlasu nositele práv k databázi, který knihovna musí získat licenční smlouvou.

